

Małgorzata Kurianowicz

Ewangeliarz z 1771 r. jako zabytek płd.-wsch. Polski : analiza tekstologiczna - inwersja

---

Prace Językoznawcze 14, 167-176

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Małgorzata Kurianowicz
Białystok

Ewangeliarz z 1771 r. jako zabytek pld.-wsch. Polski. Analiza tekstologiczna – inwersja*

The old print Gospel 1771 from south – east Poland. Syntactic analysis – inversion

The main aim of this article is a syntactic analysis concerning the word order in three Church Slavonic texts.

Słowa kluczowe: językoznawstwo, Ewangeliarz, składnia cerkiewnosłowiańska, inwersja
Key words: linguistics, Gospel, Church-Slavonic syntax, inversion

Będące przedmiotem niniejszej analizy oltarzowe¹ *tetraewangelium*² jest własnością Prawosławnego Stauropeigialnego Klasztoru św. Onufrego położonego w pld.-wsch. Polsce, na zachodnim brzegu Bugu³, w odległości 2 km na wschód od wsi Jableczna (woj. lubelskie). Sam zabytek, jako napływowy, wydany został w języku cerkiewnosłowiańskim (dalej: cs.) w drukarni Ławry Kijowsko-Pieczerskiej w marcu 1771 r. W tamtych czasach była to największa i najprężniej działająca typografia Rusi.

Co się zaś tyczy samego starodruku, to nawet najbardziej szczegółowa monografia na temat historii klasztoru autorstwa ks. protoprezbitera Serafina

---

* Niniejsza publikacja powstała ze środków MNiSW na naukę, w ramach grantu promotorskiego nr N N104 0577438 pt. *Biblia Ostrogska i XVIII-wieczna Ewangelia klasztoru w Jablecznej – cerkiewnosłowiańskie zabytki redakcji ruskiej*.

¹ Scs. **напрестольное**. W literaturze przedmiotu używana jest wymiennie nazwa *ewangeliarz liturgiczny* stanowiący ustawowo część wyposażenia ołtarza. Zob. A. Znosko: *Słownik cerkiewnosłowiańsko-polski*. Białystok 1996, s. 100.

² Jest to kodeks zawierający pełny tekst pierwszych ksiąg Nowego Testamentu wg powszechnie przyjętego porządku, tzn. Mateusz, Marek, Łukasz, Jan. Używane są również nazwy *tetrum*, *tetr*, *czteroewangeliarz*. Zob. L. Moszyński: *Wstęp do filologii słowiańskiej*. Warszawa 2006, s. 133–134; J. Ostapczuk: *Cerkiewnosłowiański przekład liturgicznych perykop okresu Paschalnego święta Pięćdziesiątnicy w rękopiśmiennych ewangeliarzach krótkich*. Warszawa 2010, s. 104.

³ Przez większość czasu swego istnienia klasztor znajdował się na wschodnim brzegu Bugu. Na brzeg zachodni, obecnie polski, trafił dopiero w wyniku regulacji rzeki dokonanej w drugiej połowie XIX w.

Żeleźniakowicza⁴ nie wspomina, w jakich okolicznościach *Ewangeliarz* stał się własnością jableczyńskich mnichów.

Według autorów *Drukarzy dawnej Polski* w momencie, gdy Kijów ostatecznie odpadł od Polski (1686 r.), bezpośrednia łączność ziemi kijowskiej z Rzeczpospolitą urwała się niemal całkowicie⁵. Jednak już sam fakt pojawienia się kijowsko-pieczerskiego *Ewangeliarza* z 1771 r. w klasztorze św. Onufrego przeczy temu. Również historia drukarni kijowskiej nie potwierdza tej tezy⁶. Co więcej, traktat Grzymułtowskiego (1686 r.), na mocy którego Kijów został przyłączony do Rosji, przyznawał metropolii kijowskiemu jurysdykcję nad Kościołem prawosławnym w Rzeczypospolitej (artykuł IX)⁷, a więc łączność między tymi ziemiami była kontynuowana. Zatem nie powinien dziwić fakt, iż zakupiony bądź też подарowany *Ewangeliarz*, który wyszedł spod prasy kijowskich zakonników, stał się własnością prawosławnego klasztoru św. Onufrego w Jablecznej.

Poddane analizie *tetraewangelium* bez wątpienia jest starodrukiem⁸, który zachowuje typową dla tego rodzaju tekstów kolejność prezentacji ksiąg poszczególnych ewangelistów (tzn. Mateusz, Marek, Łukasz, Jan). Jednakże z uwagi na to, iż był on przeznaczony również do celów liturgicznych, dostosowany został do czytań na poszczególne dni roku cerkiewnego⁹, tzn. pełni też rolę *ewangeliarza-aprakosu*¹⁰. Poczynając od XIV w. *aprakosy* były używane w praktyce cerkiewnej coraz rzadziej¹¹,

⁴ Zob. С. Железнякович: *История Яблочинского Свято-Онуфриевского монастыря в трех томах. Яблочинский монастырь в самостоятельном Польско-Литовском государстве 1747/8–1795*. Т. 1. Варшава 2006.

⁵ A. Kawecka-Gryczowa, K. Korotajowa, W. Krajewski: *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*. Zeszyt 6: *Małopolska – ziemie ruskie*. Wrocław–Kraków 1960, s. 141.

⁶ Zob. Ф. И. Титов: *Типография Киево-Печерской Лавры. Исторический очерк 1606–1616–1916 гг.* Т. 2. Киев 1916.

⁷ Monaster w Jablecznej należał do metropolii kijowskiej do 1795 r. (trzeci rozbiór Polski).

⁸ Jak podaje Karol Estreicher, starodruk to książka wydana między rokiem 1501 a 1800 (31 XII). Cechuje go ręczne wytwarzanie wszystkich składników: papieru, typografii, ewentualnie ilustracji i oprawy. Zob. A. Birkenmajer, B. Kocowski, J. Trzynadłowski: *Encyklopedia wiedzy o książce*. Wrocław–Warszawa–Kraków 1971, s. 2224.

⁹ Okres I, rozpoczynający ewangeliarz, obejmuje czas od Paschy do Pięćdziesiątnicy. Okres II – od Pięćdziesiątnicy do Początku Nowego Roku Cerkiewnego (1 IX). Okres III trwa od Nowego roku Cerkiewnego do Wielkiego Postu i okres IV – od Wielkiego Postu do Paschy.

¹⁰ Termin *aprakos* (sł. **апракосъ**, **опракосъ**, **пракосъ**) pojawił się w tekstach słowiańskich pod koniec XIII w. Jest to wybór lekcji ewangelicznych czytanych w czasie cerkiewnych nabożeństw w niedziele i święta. Zawiera on teksty ewangeliczne podzielone na perykopy lekcyjne dla każdego dnia roku liturgicznego w następującej kolejności: Jan, Mateusz, pierwsza część Marka, Łukasz, druga część Marka. Zob. Г. Дьяченко: *Полный церковно-славянский словарь*. Москва 2001, s. 716. O nazwach używanych do określania ewangeliarzy zob. J. Ostapczuk: *Cerkiewnosłowiański przekład liturgicznych perykop...* Przypis nr 6, s. 21–22.

¹¹ J. Ostapczuk wymienia tylko cztery starodruki *aprakosów* z XVII–XVIII w. (Uherce 1620 r., Luck 1640 r., Lwów 1706 r., Kijów 1707 r.). W XVIII w. *tetraewangelium* było już tak mocno zakorzenione w tradycji cerkiewnej, iż we wstępie do wydanego w 1707 r. w Kijowie *Ewangeliarza* wydawcy uprzedzali czytelnika przed ewentualnym zdziwieniem, jakie mógł wywołać nieznanym im dotąd sposób ułożenia Ewangelii. Zmianę, jeśli chodzi o liczbę drukowanych *aprakosów*, przynosi dopiero wiek XIX. Najnowszy *ewangeliarz-aprakos*, zawierający tekst zapisany równoległe w języku cerkiewnosłowiańskim i rosyjskim,

stanowiły wręcz unikat na rynku wydawniczym, a ich funkcje przejęły *tetra*¹². Według A. A. Alekseewa¹³ spowodowane to było przede wszystkim pojawieniem się tańszego w porównaniu z pergaminem materiału pisarskiego (tj. papieru), bardziej ekonomicznego rodzaju pisma (półustawu), jak i przeprowadzanymi reformami liturgicznymi, tj. wpływem monastycznej praktyki liturgicznej¹⁴ na praktykę liturgiczną parafii¹⁵.

Do analizy porównawczej zostały wybrane dodatkowo dwa teksty: *Kodeks Mariański* (dalej: KM), sporządzony w XI w., a odnaleziony dopiero w 1842 r. na św. Górze Atos w monasterze pw. Najświętszej Maryi Panny (skąd też wywodzi się jego nazwa) oraz *Ewangeliarz Ostromira* (dalej: EO). Ten jeden z najcenniejszych i najstarszych¹⁶ datowanych cerkiewnosłowiańskich *aparakosów* rękopiśmiennictwa starosłowiańskiego redakcji ruskiej powstał na podstawie bułgarskiego oryginału¹⁷ w latach 1056–1057 w Nowogrodzie Wielkim. Przepisany został przez diakona Grzegorza¹⁸ na polecenie Ostromira – wojewody i posadnika księcia Izaśława kijowskiego.

Cechą charakterystyczną języka scs. był swobodny szyk wyrazów w zdaniu. Ta dowolność prowadzić mogła do tego, iż tłumacze przygotowując tekst starali

---

pojawił się w 2007 r. pod redakcją A. A. Alekseewa. Zob. J. Ostapczuk: *Cerkiewnosłowiański przekład liturgicznych perykop...*, s. 26–28.

¹² A. A. Алексеев: *Текстология славянской библии*. Санкт-Петербург 1999, s. 320–321; A. Naumow: *Domus Divisa: studia nad literaturą ruską w I Rzeczypospolitej*. Kraków 2002, s. 106.

¹³ A. A. Алексеев: *Текстология...*, s. 320.

¹⁴ W klasztorach, zgodnie z tzw. ustawem (typikonem) Saudyjskim i Jerozolimskim, nabożeństwo eucharystyczne celebrowane jest codziennie.

¹⁵ W parafiach celebracja liturgii po Tygodniu Męki Pańskiej i okresu Paschalnego odbywała się tylko w soboty i niedziele.

¹⁶ Do 2000 r. (odnalezienie *Kodeksu Nowogrodzkiego*) EO uznawany był za najstarszy datowany zabytek. Zob. A. A. Алексеев: *О новгородских воцельных дощечках начала XI в.* „Русский язык в научном освещении” 2004. № 2 (8), s. 203–208. Publikacja dostępna także w formie elektronicznej pod adresem <www.ruslang.ru/doc/rjano08.pdf>.

¹⁷ W nauce istnieje kilka tez dotyczących oryginału, na podstawie którego powstał EO. Uczeni są zgodni co do tego, iż dużą rolę odegrały tu *Karty Kuprianowskie* (Nowogrodzkie) X–XI w. Według rosyjskiego lingwisty F. F. Fortunatowa te dwa rękopisy miały jeden wspólny oryginał, z którego zostały przepisane. Jednak język EO w stosunku do *Kart Kuprianowskich* jest starszy. Zob. Ф. Ф. Фортунатов: *Состав Остромирова евангелия*. [W:] *Сборник статей, посвященных почитателями академику и заслуженному профессору В. И. Ламанскому по случаю пятидесятилетия его ученой деятельности*. Ч. 2. Санкт-Петербург 1908, s. 1416–1479. Z kolei serbski uczony M. V. Mošin stwierdził, iż EO jest kopią kodeksu, którego pozostałością są właśnie *Karty Kuprianowskie*. Zob. M. V. Mošin: *Novgorodski lističi i Ostromirovo jevanđelje*. „Arheografski prilozi” 5. Belgrad 1983, s. 7–64, a także A. A. Алексеев: *Остромирово Евангелие и византийско-славянская традиция Священного Писания*. Российская национальная библиотека 2007, <www.nlr.ru/exib/Gospel/ostr/alexeev.html>. Pogląd ten zdobył wśród slawistów największe uznanie.

¹⁸ Prace trwały siedem miesięcy – od 21 października 1056 r. do 12 maja 1057 r. (204 dni). O nieprzypadkowości dat rozpoczęcia i zakończenia EO szerzej zob. E. В. Крушельницкая: *Остромирово евангелие (1056–1057 гг.) и Российская национальная библиотека: хранение и изучение памятника*. Российская национальная библиотека 2007, <www.nlr.ru/exib/Gospel/ostr/index.html>. L. Moszyński na podstawie danych zawartych w posłowie wyliczył, iż diakon Grzegorz dziennie musiał przygotować (wraz z ornamentami) 3 dwuszpaltowe strony. Zob. L. Moszyński: *Wstęp do filologii...*, s. 121.

się zachować wierność oryginałowi, w istocie tracąc w ten sposób wierność stylu, zmieniając pierwotny styl oryginału w nienaturalnie podniosły styl przekładu. Służyło temu wplatanie archaizmów i starohebrajskich idiomów, np. **Испытай сердца и оутрѣвы, бже правобѣрнѣ** [Który badasz serca i nerki, Boże sprawiedliwy] (Ps. 7:10) – „serce i nerki” w znaczeniu „umysł i uczucia”; struktur gramatycznych, np. paralelizm składniowy – **Ѣъ началѣ бѣ слово и слово бѣ къ бгѣ и бгѣ бѣ слово** [Na początku było Słowo, a Słowo było u Boga, a Bogiem było Słowo] (J 1:1); częste stosowanie zaimków dzierżawczych w postpozycji, np. **Ѡче нашѣ**¹⁹. Jednak według niektórych filologów autorzy Biblii wcale nie stosowali specjalnej stylizacji, lecz jej styl odpowiadał ówczesnemu językowi i nie różnił się od stylu równoległe powstających tekstów greckich czy też hebrajskich²⁰.

Najczęstszym typem różnic syntaktycznych, jakie można zaobserwować w porównywanych zabytkach, jest inwersja (szyk przestawny). Niekiedy powstałe w ten sposób pary wyrazów nazywane są „odwróconymi dubletami” (ros. обратные дублеты), tj. parami, w których człony zamienione zostają miejscami, przy czym wszystkie ich funkcje pozostają niezmiennie²¹.

Przeprowadzona analiza pozwoliła wyróżnić 146 różnic syntaktycznych, które można sklasyfikować w następujący sposób:

- 1) szyk EJ jest inny niż KM (zgodny z EO) – 2 przykłady,
- 2) szyk EJ jest inny niż EO i KM (EO i KM są zgodne) – 134 przykłady,
- 3) wszystkie teksty różnią się szykiem – 10 przykładów.

Są to 3 z 4 możliwych wariantów. Zabytki nie odnotowują przykładów, gdy szyk EJ jest inny niż EO (zgodny z KM).

Wszystkie z dostrzeżonych różnic nie będą mogły być zaprezentowane ze względu na ich liczbę, jednakże każdy z wariantów zostanie opatrzony przykładami.

1. Szyk EJ jest inny niż KM (zgodny z EO) – 2 przykłady.

Mt 14:19	EJ	прѣломнѣ даде оучникѣмъ хлѣвы
	EO	прѣломль дасть оученикомъ хлѣвы
	KM	прѣломъ хлѣвы дасть оученикомъ
Mt 24:44	EJ	вонъже часъ не мните
	EO	вѣньже часъ не мните
	KM	вѣ ньже не мѣните часъ

¹⁹ W oryginale hebrajskim nie ma możliwości innego szyku. Szyk postpozycyjny jest więc typowy dla języka oryginału, naturalny, a w związku z tym nie nadaje mu przez to podniosłości. Natomiast zastosowanie inwersji w przekładzie doprowadziło do „uwznioślenia” tekstu, pomimo że oryginał taki nie jest. Zob. M. Piela: *Grzech dosłowności we współczesnych polskich przekładach Starego Testamentu*. Kraków 2003, s. 13.

²⁰ Zob. M. Piela: *Jakiego przekładu Biblii hebrajskiej brakuje w Polsce?*. „Studia Judaica” R. 10, 2007, nr 2(20), s. 235–250.

²¹ М. И. Чернышева: *Вопросы об истоках лексической вариантности в ранних славянских переводах с греческого языка: переводческий прием «двуязычные дублеты»*. „Вопросы языкознания” 1944. № 2, с. 97–107; M. Wronkowska: *Konstrukcja podwójnego przeczenia w Czteroewangieliarzu Przemyskim*. Cz. I. „Rocznik Słowistyczny” 1981. T. XLII, s. 37–43.

2. Szyk EJ jest inny niż EO i KM (EO i KM są zgodne) – 134 przykładów, np.:

Mk 14:53	EJ	и книжници и старцы
	EO	и старьци и кънижьници
	KM	и старьци и кънижьници
Łk 14:21	EJ	и слѣпыѧ и хромыѧ
	EO	и хромыѧ и слѣпыѧ
	KM	и хромыѧ и слѣпыѧ
J 11:44	EJ	обязанъ ржкама и ногама
	EO	обязанъ ногама и ржкама
	KM	обязанъ ногама и ржкама
Mt 26:15	EJ	что ми хощете дати
	EO	чьто хощете ми дати
	KM	чьто хощтете ми дати
Łk 1:24	EJ	мнѣ сотвори
	EO	сътвори мънѣ
	KM	сътвори мьнѣ
Mt 17:17	EJ	доколѣ вѣдѧ съ вами
	EO	доколѣ съ вами вѣдѧ
	KM	до колѣ съ вами вѣдѧ
Mk 16:18	EJ	не вредитъ ихъ
	EO	ихъ не врѣдитъ
	KM	ихъ не врѣдитъ
J 10:17	EJ	азъ дѣшѧ мою полагаю
	EO	азъ полагаѧ дѣшѧ моѧ
	KM	азъ полагаѧ дѣшѧ моѧ
Mk 16:10	EJ	съ нимъ бывшимъ
	EO	бывшимъ съ нимъ
	KM	бывшимъ съ нимъ
Mk 16:18	EJ	что смертно испіють
	EO	съмрътно чьто испиѣтъ
	KM	съмрътъно что испиѣтъ
Łk 8:14	EJ	свершаютъ плода
	EO	плода творѧтъ
	KM	плода творѧтъ
Łk 12:39	EJ	не вы далъ
	EO	не далъ вы
	KM	не далъ ви

Łk 7:38	EJ	СТАВШИ ПРИ НОГУ ЕГО СОЗАДИ
	EO	СТАВЪШИ ЗАДИ ПРИ НОГОУ ЕГО
	KM	СТАВЪШИ ЗАДИ ПРИ НОГОУ ЕГО
J 11:47	EJ	МНОГА ЗНАМЕНІА ТВОРИТЬ
	EO	ЗНАМЕНИА МЪНОГА ТВОРИТЬ
	KM	ЗНАМЕНИѢ МЪНОГА ТВОРИТЬ

Jak można zauważyć, że inwersji podlegały różne części mowy: rzeczowniki, czasowniki, przymiotniki, zaimki, przyimki, przysłówki, spójniki, partykuły, a tym samym różne części zdania. Jej celem było zazwyczaj nadanie tłumaczeniu bardziej podniosłego charakteru, uwydatnienie wartości semantycznej lub logicznej, podkreślenie stosunku emocjonalnego, intonacji, rytmizacji, a przez to podkreślenie odmienności tekstu sakralnego. Z tych 134 wyekscerpowanych jednostek 22 (16%) dotyczą przestawienia partykuły **же** lub **ѣ**.

a) 9 przykładów przestawienia partykuły **ѣ** (EO i KM są zgodne):

	EJ	EO	KM
Mt 6:9	МОЛИТЕСА ВЫ	МОЛИТЕ ВЫ ѣ	МОЛИТЕ ВЫ ѣ
Mt 28:5	НЕ ВОЙТЕСА ВЫ	НЕ ВОИТА ВЫ ѣ	НЕ ВОИТА ВЫ ѣ
Mk 2:9	ВНГЦАЮТСА ТЕВѢ	ОТЪПОУЩАЖТЪ ТИ ѣ	ОТЪПОУШТАЖТЪ ТИ ѣ
Łk 8:28	МОЛЮСА ТИ	МОЛЖ ТИ ѣ	МОЛЖ ТИ ѣ
Mt 17:25	ЧТО ТИ МНИТСА	ЧЪТО ТИ ѣ МЪНИТЬ	ЧТО ТИ ѣ МЪНИТЬ
Mt 18:4	СМИРИТСА	ѣ СЪМЪРИТЬ	ѣ СЪМЪРИТЬ
Łk 10:16	МЕНЕ ШМЕТАЕТСА	МЕНЕ ѣ ОТЪМЪТАИЕТЪ	МЕНЕ ѣ ОТЪМЪТААТЪ
Łk 24:35	ПОЗНАСА	ѣ ПОЗИА	ѣ ПОЗИА
J 10:35	РАЗОРТИСА	ѣ РАЗОРТИ	ѣ РАЗОРТИ

Partykuła zwrotna **ѣ** obecnie w języku rosyjskim jest pisana zawsze w pozycji przyczasownikowej, wyłącznie w postpozycji do niego i zawsze łącznie²² (stąd też jej nazwa *postfiks*). W języku scs. forma zaimka zwrotnego **ѣ** w związku z tym, iż była formą ortotoniczną, przez długi czas mogła pojawiać się w zdaniu w sposób swobodny, tj. w prepozycji lub w postpozycji do czasownika, mogła ona również być oddzielona od czasownika innymi słowami (przyimkiem, zaimkiem lub partykułą). Dowolność ta zarejestrowana została w EO i KM. Jednak już w XII–XIII w. forma **ѣ** zaczęła stopniowo tracić swoją akcentową niezależność, przyłączając się do sąsiadującego z nią słowa²³. Proces ten

²² W związku z tym, iż EO nie stosuje podziału tekstu na wyrazy (brak spacji) trudno jest określić, czy partykuła **ѣ** pisana była łącznie, czy też nie. W rękopisach przerwy robione były dopiero po zamkniętych jednostkach frazeologicznych, po których stawiano kropkę, najczęściej podwyższoną do połowy litery. Podział na słowa w wydaniach starsłowiańskich tekstów wprowadzili dopiero językoznawcy-wydawcy. Zob. L. Moszyński: *Wstęp do filologii...*, s. 118.

²³ A. M. Селищев: *Старославянский язык*. Ч. I. Москва 1951, с. 113.

przebiegał jednak powoli. Należy w tym miejscu odnotować fakt iż, gdy w EO i KM partykuła **ca** zanotowana jest zarówno w postpozycji, jak i prepozycji w stosunku do czasownika, a w niektórych przypadkach oddzielona jest również od czasownika partykułą, to XVIII-wieczny EJ notuje wyłącznie przypadki bezpośrednio postpozycyjne w stosunku do czasownika. W Moskwie jeszcze w połowie XVI w. partykuła zwrotna **ca** umiejscawiana była w sposób dowolny. Jednak już na początku XVII w. jej swobodne użycie w mowie potocznej stanowiło rzadkość²⁴. W XVIII w., jak ilustruje to EJ, proces umiejscowienia morfemu **ca** w bezpośredniej postpozycji do czasownika w języku cs. (na podobieństwo jęz. ros.) był już całkowicie zakończony.

b) 12 przykładów przestawienia partykuły **же** (EO i KM są zgodne):

	EJ	EO	KM
Mt 10: 28	оубойтеса же	оубоите же ca	боите же ca
Mt 24:20	молитеса же	молите же ca	молите же ca
Łk 1:11	ѡвнса же	ѡвнн же ca	ѡвнн же ca емоу
Łk 1:64	ѡверзошаса же	отверзоша же ca	отверса же ca
Łk 8:38	молашеса же	молаше же ca	молаше же ca
Łk 9:43	днвлѡхса же	днвлѡхж же ca	днвлѡхж же ca
Łk 23:36	рѡгахса же емѡ	рѡгахж же ca емѡ	рѡгахж же ca емоу
Łk 15:28	разгнѡваса же	разгнѡвавъ же ca	разгнѡва же ca
Łk 24:37	оубоавшеса же	оубоавше же ca	оубоавше же ca
J 1:38	вращеса же	вращъ же ca	вращтъ же ca
J 6:52	пѡхса же	пѡхж же ca	пѡхж же ca
J 21:1	ѡвнса же	ѡвнн же ca	ѡвнн же ca

Należy zwrócić uwagę, iż w zestawionych tekstach przestawienie partykuły **же** zawsze odbywa się w odniesieniu do morfemu **ca**. Dlatego też wyodrębnić można dwie przeciwstawne reguły pisania **же**: przed morfemem **ca** (w rękopiśmiennym EO, KM – **ѡвнн же ca**) albo po **ca** (w drukowanym EJ – **ѡвнса же**) co najprawdopodobniej związane jest z zakończonym już w XVIII w. procesem umiejscawiania morfemu **ca** w bezpośredniej postpozycji w stosunku do czasownika. Tak więc, pomimo iż język scs. charakteryzował się swobodnym szykiem wyrazów w zdaniu, to tłumacze określali własne zasady i konsekwentnie ich przestrzegali. Wyjątek stanowi jeden przypadek użycia w EJ partykuły **же** w prepozycji do czasownika w stosunku do EO i KM:

J 20: 16	EJ	она же вращннса
	EO	овращши же ca она
	KM	овраштъши же ca она

²⁴ П. Я. Черных: *Историческая грамматика русского языка*. Москва 1952, с. 191.

3. Wszystkie teksty różnią się szykiem – 10 przykładów.

Mt 26:24	EJ	аще не вы родилса
	EO	аще вы не родилъса
	KM	аште са ви не родилъ
Mt 27:44	EJ	бжій есмь снъ
	EO	снъ бжии есмь
	KM	бжии снъ есмъ
Mk 10:43	EJ	въ васъ вацшии выти
	EO	въ васъ выти вацшии
	KM	ваштии выти въ васъ
J 6:52	EJ	намъ дати плоть свою ясти
	EO	плать своѣж дати намъ ѣсти
	KM	дати плать своѣж ѣсти намъ
J 8:23	EJ	азъ нѣсмь ѿ мира сегѡ
	EO	азъ отъ сего мира нѣсмь
	KM	азъ нѣсмъ отъ сего мира
J 8:29	EJ	мѡ всегда творю
	EO	емѡ творѣж вьсегда
	KM	творѣж емоу вьсегда
J 12:8	EJ	всегда имате съ совою
	EO	вьсегда съ совою имаате
	KM	съ совоѣж вьсегда имате
Mt 20: 3	EJ	стоаща на торжици
	EO	на тръжици стоаща
	KM	стоашта прадъны

W tym jeden przypadek wystąpienia partykuły **са** w różnych pozycjach:

J 3:22	EJ	оуже во бахъ сложилиса жидове
	EO	оуже во блахъса съложили иоудеи
	KM	юже во са бѣахъ съложили иоудеи

oraz jeden przypadek wystąpienia partykuły **ѣе** w różnych pozycjach:

J 5:21	EJ	ѣкоже во (...) такѡ
	EO	ѣко во (...) такоже
	KM	ѣко во (...) тако

Reasumując, przedstawiony powyżej materiał dowodzi, iż w XVIII w. układ składniowy w znacznym stopniu różnił się od uporządkowania zarejestrowanego w XI-wiecznych zabytkach. Na podstawie wyekscerpowanego materiału na pewno można mówić o dużej zbieżności najstarszych rękopiśmiennych tekstów (EO i KM). Potwierdza to również brak jednego z możliwych wariantów zmiany szyku wyrazów (zabytki nie odnotowują przypadków, gdy szyk EJ jest inny niż EO, ale zgodny z KM). Zgodność EO i KM wiąże się zapewne z faktem, iż były to teksty powstałe w jednej epoce i zaliczane są obecnie do kanonu scs. Takiej zbieżności w stosunku do EO i KM nie wykazuje EJ. W XVIII-wiecznym tekście szyk nie jest już tak swobodny, większość procesów językowych została już zakończona, pewne normy składniowe ukształtowane, a przestrzegania ściśle określonych zasad pilnowały specjalnie powołane do tego celu komisje religijne.

Wykaz skrótów

- KM – Kodeks Mariański XI w.
EO – Ewangeliarz Ostromira XI w.
EJ – Ewangeliarz 1771 r.

Literatura

- Birkenmajer A., Kocowski B., Trzynadłowski J. (1971): *Encyklopedia wiedzy o książce*. Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Kawecka-Gryczowa A., Korotajowa K., Krajewski W. (1960): *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*. Z. 6: *Małopolska – ziemie ruskie*. Wrocław–Kraków.
- Mošin M. V. (1983): *Novgorodski listići i Ostromirovo jevanđelje*. „Arheografski prilozi” 5. Beograd, s. 7–64.
- Moszyński L. (2006): *Wstęp do filologii słowiańskiej*. Warszawa.
- Naumow A. (2002): *Domus Divisa: studia nad literaturą ruską w I Rzeczypospolitej*. Kraków.
- Ostapczuk J. (2010): *Cerkiewnosłowiański przekład liturgicznych perykop okresu Paschalnego święta Pięćdziesiątnicy w rękopiśmiennych ewangeliarzach krótkich*. Warszawa.
- Piela M. (2003): *Grzech dosłowności we współczesnych polskich przekładach Starego Testamentu*. Kraków.
- Piela M. (2007): *Jakiego przekładu Biblii hebrajskiej brakuje w Polsce?* „Studia Judaica” R. 10, nr 2 (20), s. 235–250.
- Wronkowska M. (1981): *Konstrukcja podwójnego przeczenia w Czteroewangeliarzu Przemyskim*. Cz. I. „Rocznik Słowistyczny”. T. XLII, s. 37–43.
- Znosko A. (1996): *Słownik cerkiewnosłowiańsko-polski*. Białystok.
- Алексеев А. А. (1999): *Текстология славянской библии*. Санкт-Петербург.
- Алексеев А. А. (2004): *О новгородских воцеленных дощечках начала XI в.* „Русский язык в научном освещении”. № 2 (8), с. 203–208, (publikacja dostępna także w formie elektronicznej pod adresem <www.ruslang.ru/doc/rjano08.pdf>).
- Алексеев А. А. (2007): *Оstromirovo Ewanđelije i vizantijsko-slawjanskaja tradicija Swjačennogo Pisanija*. Российская национальная библиотека, <www.nlr.ru/exhib/Gospel/ostr/alexeev.html>.
- Дьяченко Г. (2001): *Полный церковно-славянский словарь*. Москва.

- Железнякович С. (2006): *История Яблочинского Свято-Онуфриевского монастыря в трех томах. Яблочинский монастырь в самостоятельном Польско-Литовском государстве 1747/8–1795*. Т. 1. Варшава.
- Крушельницкая Е. В. (2007): *Остромирово евангелие (1056–1057 гг.) и Российская национальная библиотека: хранение и изучение памятника*. Российская национальная библиотека, <www.nlr.ru/exhib/Gospel/ostr/index.html>.
- Селищев А. М. (1951): *Старославянский язык*. Ч. 1. Москва.
- Титов Ф. И. (1916): *Типография Киево-Печерской Лавры. Исторический очерк 1606–1616–1916 гг.* Т. 2. Киев.
- Фортунагов Ф. Ф. (1908): *Состав Остромирова евангелия*. [W:] *Сборник статей, посвященных почитателями академику и заслуженному профессору В. И. Ламанскому по случаю пятидесятилетия его ученой деятельности*. Ч. 2. Санкт-Петербург, с. 1416–1479
- Черных П. Я. (1952): *Историческая грамматика русского языка*. Москва.
- Чернышева М. И. (1994): *Вопросы об истоках лексической вариантности в ранних славянских переводах с греческого языка: переводческий прием «двуязычные дублиеты»*. „Вопросы языкознания”. № 2, с. 97–107.

Summary

The article deals with the problem of the word order in three Slavonic Gospels: two from the 11th century and one from the 18th century, which is kept in Orthodox monastery in Jableczna (south-east Poland).

The comparison of these texts on syntactic level permits to ascertain, that over the centuries the word order has changed in a significant way: nouns, verbs, adjectives, demonstratives and reflexive pronouns in 11th century texts could appear in free order. In the 18th old print Gospel this order became more fixed and constant. The investigation also showed a great conformability of 11th century texts.